

СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

CURRENT STATE AND DEVELOPMENT TRENDS OF THE MECHANISMS FOR THE PROTECTION OF INFORMATIONAL RIGHTS AND PUBLIC ADMINISTRATION

Статтю присвячено дослідженню механізмів захисту інформаційних прав людини на міжнародному та державному рівнях, з'ясуванню тенденцій розвитку цих механізмів у глобалізаційному контексті та у зв'язку з міжнародно-правовими нормами. Автор наголошує на критичній ролі публічного управління у забезпеченні захисту інформаційних прав, наполягаючи на обов'язку держав впроваджувати ефективну політику та механізми регулювання, спрямовані на захист прав громадян в інформаційній сфері. У статті розглядаються міжнародні механізми захисту інформаційних прав, деякі регіональні, а також національні форми захисту (юрисдикційні та неюрисдикційні). Автор підкреслює важливість міжнародної співпраці у питаннях забезпечення та захисту інформаційних прав людини, особливо у період цифрових революцій. В роботі висвітлюється поняття та природа механізму захисту інформаційних прав людини, окреслюються його структурні елементи. Особливо увага приділяється важливості діяльності ООН у сфері захисту інформаційних прав людини, а також Верховного комісару з прав людини. Досліджуючи універсальні та регіональні механізми, зокрема європейський, автор доходить висновку про необхідність ефективного переведення визнаних Україною міжнародних стандартів прав і свобод людини з декларативної площини до стану реальної урегульованості суспільних відносин та правопорядку. Автор наголошує, що ефективне публічне управління в сфері захисту інформаційних прав вимагає співпраці між державами, міжнародними організаціями та приватними корпораціями. Стаття пропонує комплексний підхід до вивчення інформаційних прав людини та механізмів їх захисту, розкриваючи інформаційні права як інтегральну частину прав людини, що потребує постійної адаптації до мінливих умов глобалізаційного світу. Зроблено висновки про те, що за своєю природою усі засоби міжнародного захисту інформаційних прав людини, як прав людини загалом, здатні ефективно функціонувати лише як додаткові по відношенню до національних

маційних прав людини, глобалізація, право на інформацію, права людини.

The article is devoted to the study of mechanisms for the protection of informational rights at the international and state levels, to the clarification of the development trends of these mechanisms in the context of globalization and in connection with international legal norms. The author emphasizes the critical role of public administration in ensuring the protection of informational rights, insisting on the duty of states to implement effective policies and regulatory mechanisms aimed at protecting the rights of citizens in the information sphere. The article examines international mechanisms for the protection of informational rights, some regional and national forms of protection (jurisdictional and non-jurisdictional). The author emphasizes the importance of international cooperation in ensuring and protecting informational rights, especially in the period of digital revolutions. The work highlights the concept and nature of the mechanism for the protection of informational rights, outlines its structural elements. Particular attention is paid to the importance of the activities of the UN in the field of informational rights protection, as well as the High Commissioner for Human Rights. Studying universal and regional mechanisms, in particular the European one, the author comes to the conclusion of the need to effectively transfer the international standards of human rights and freedoms from the declarative level to the state of real regulation of social relations. The author emphasizes that effective public administration in the field of informational rights protection requires cooperation between states, international organizations and private corporations. The article offers a comprehensive approach to the study of informational rights and the mechanisms for their protection, revealing informational rights as an integral part of human rights that requires constant adaptation to the changing conditions of the globalized world. It was concluded that, by their very nature, all means of international protection of informational rights, as well as human rights in general, are able to function effectively only as additional ones in relation to national.

Key words: informational rights, international standards, human rights standards, state policy, public administration, protection of human rights, international law, national legislation, international organizations, mechanisms for the protection of informational rights, globalization, right to information, human rights.

УДК 342.7
DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2024.41.29>

Войтович П.П.

доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національний університет
«Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-7636-923X

Ключові слова: інформаційні права людини, міжнародні стандарти, стандарти прав людини, державна політика, публічне управління, захист прав людини, міжнародне право, національне законодавство, міжнародні організації, механізми захисту інфор-

Постановка проблеми. З розвитком інформаційних технологій питання захисту інформаційних прав людини стало ключовим елементом міжнародного правопорядку та публічного управління. Міжнародні механізми, що покликані захищати ці права, постійно ево-

люціонують, щоб відповідати на виклики, що виникають в умовах цифрової глобалізації.

Інформаційні права мають фундаментальне значення для забезпечення демократії, свободи слова та рівних можливостей у сучасному світі. Втім цифрові технології створюють

нові загрози, пов'язані з неконтрольованим збиранням, обробкою та використанням персональних даних.

Критичну роль у забезпеченні захисту інформаційних прав відіграє публічне управління. Держави повинні впроваджувати ефективну політику та механізми регулювання, спрямовані на захист прав громадян в інформаційній сфері. Незважаючи на багаторічні дослідження та розробки в цій області, існує велика кількість проблем та викликів, які потребують відповідного аналізу та вирішення, тому питання механізмів захисту інформаційних прав людини та ролі публічного управління у цьому захисті не тільки не втрачають, але й набувають все більшої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблематики захисту прав людини, захисту інформаційних прав, механізмів такого захисту - як теоретичні, так і практичні – досліджувались і досліджуються різними вченими. Важливий вклад у розуміння інформаційних прав людини та питань їх міжнародно-правового захисту, а також захисту на національному рівні, внесли такі вчені, як І.Л. Бачило, В.Г. Буткевич, О.В. Буткевич, Н.М. Драгомирецька, І.М. Забара, О.В. Задорожній, Н.І. Карпачова, Є.О. Львова, Е.В. Мамонтова, В.П. Марущак, Т.І. Пахомова, П.М. Рабінович, В.М. Репецький, А.О. Фальковський, К.С. Шахбазян та багато інших.

Проте питання захисту інформаційних прав людини через призму реалізації державної політики, публічно-управлінського підходу, яке потребує всебічного комплексного висвітлення, не розглядалось.

З огляду на це, **метою цієї статті** є висвітлення сучасного стану і тенденцій розвитку механізмів захисту інформаційних прав людини та ролі публічного управління у цих процесах.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні контроль за дотриманням прав людини, у тому числі інформаційних, стає найважливішим юридичним інструментом, здатним не тільки вирішувати питання, пов'язані із захистом прав і свобод конкретних індивідів, груп осіб, але й сприяти вдосконаленню законодавства і правозастосовній практиці держав відповідно до міжнародних стандартів.

Для повноцінного забезпечення реалізації і захисту інформаційних прав людини в системі права створений окремий механізм, що складається із гарантій цих прав і засобів їх захисту.

На національному рівні розрізняють дві основні форми захисту прав людини: юрис-

дикційну і неюрисдикційну. Ця класифікація, якщо розглядати її стосовно інформаційних прав, заснована на положенні, що захист інформаційних прав повинен здійснюватися у відповідності з певною процедурою і за відповідними правилами. У першому випадку процедура здійснення способів захисту чітко визначена законом, наприклад, у рамках процесуального законодавства. Тут обмежуються можливості дій особи, яка звернулася за захистом порушеного права, оскільки застосування заходів захисту здійснюється державним органом. У другому випадку свобода дії правоволодільця значно ширша, проте тут існують встановлені законом межі поведінки. Так, захист права на доступ до інформації може здійснюватися в юрисдикційній формі (у спеціальному, адміністративному порядку, чи, за загальним правилом, у судовому порядку) і неюрисдикційній формі (самозахист своїх прав і законних інтересів, наприклад, за допомогою спеціально розроблених авторських програм для інформаційної системи). Основним неюрисдикційним способом захисту інформаційних прав можна визначити на сьогодні самозахист, тобто застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства [1]. Вважаємо, що адекватне та ефективне публічне управління має усіляко сприяти розвитку означених форм захисту прав людини, у тому числі інформаційних прав.

Цілком логічно, що ефективно публічне управління в сфері захисту інформаційних прав вимагає співпраці між державами, міжнародними організаціями та приватними корпораціями, адже майбутнє захисту інформаційних прав залежатиме від того, наскільки успішно світова спільнота зможе адаптуватися до швидких змін в інформаційній сфері та забезпечити баланс між свободою доступу до інформації і захистом приватності. Безумовно, все це впливає на механізми захисту інформаційних прав людини.

З приводу механізмів захисту інформаційних прав людини варто наголосити, що з часу прийняття Загальної декларації прав людини склався і продовжує розвиватися певний міжнародний режим захисту прав людини. Мова йде саме про режим захисту прав людини, тобто сукупність певних механізмів і процедур, інститутів, інструментів і форм діяльності, спрямованих на захист прав людини.

Механізми захисту прав людини – це правові акти з прав людини, а також спеціалізовані інструменти, організації, установи, які безпосередньо спрямовані на захист прав людини та виконання цих актів [2].

Захист прав і свобод людини і громадянина, у тому числі інформаційних, є і конституційно-правовим, і міжнародно-правовим обов'язком сучасної держави, і здійснюється за допомогою системи принципів, інститутів, механізмів та процедурно-правових правил, прямо або опосередковано призначених для цих цілей. При цьому у доктринальних джерелах відсутнє однозначне тлумачення механізму захисту прав, свобод та обов'язків людини на міжнародному і регіональному рівнях. В абсолютній більшості випадків йдеться про системи захисту прав людини та міжнародно-правовий механізм дії міжнародного співтовариства. Щодо регіонального механізму, в доктринальних джерелах найбільш часто розглядаються європейські, американські, африканські та деякі інші механізми захисту прав та свобод людини. Варто зауважити, що механізм правового регулювання призначений для нормативного регулювання і втілення різних форм реалізації правових норм, передусім правозастосування, в той час як механізм реалізації суб'єктивних прав – це єдність правових засобів, за допомогою яких матеріалізуються права та свободи людей [3].

З огляду на викладене, вважаємо, що механізм захисту інформаційних прав людини слід розглядати як систему міжнародних та національних органів та організацій, які діють з метою реалізації стандартів інформаційних прав і свобод людини або їхнього відновлення в разі порушення. Механізм реалізації прав та свобод є ширшим за механізм захисту таких прав і повинен містити систему стандартів, імплементацію їх в національне право, гарантування їх з боку міжнародних і регіональних форумів, охорону, захист від будь-яких посягань з боку держави і інших суб'єктів та відновлення порушених прав та свобод.

Механізм захисту прав, свобод та обов'язків на міжнародному та регіональному рівнях містить такі структурні елементи: а) міжнародні і регіональні стандарти в галузі прав, свобод та обов'язків; б) імплементація (втілення) аналізованих міжнародних і регіональних стандартів в національне право; в) міжнародні і регіональні форуми прав та свобод людини; г) забезпечення цими форумами міжнародних і регіональних стандартів прав, свобод та обов'язків людини [3]. Також міжнародними і регіональними форумами використовується нагляд. Серед наглядових процедур виокремлюють: - процедури звітування, - механізми державних скарг, - механізми індивідуальних скарг та інше.

Важливим є те, що за своєю природою усі засоби міжнародного захисту інформаційних

прав людини, як прав людини загалом, здатні ефективно функціонувати лише як додаткові по відношенню до національних гарантій захисту прав людини, вони не можуть самостійно існувати, незалежно від локальних засобів. Безглуздим є створення на міжнародному рівні стандартів прав людини, не піклуючись про їхню реалізацію в межах національного правопорядку держав. Міжнародне та регіональне регулювання і контроль за порушенням прав людини, які проводяться договірними органами, в першу чергу повинні бути спрямовані на покращення ефективності внутрішньодержавного виконання [4].

Центральною організацією в системі захисту інформаційних прав людини є ООН, у Статуті якої (ст.ст. 1, 55, 56) передбачений обов'язок Організації Об'єднаних Націй сприяти загальній повазі і дотриманню прав людини. Зокрема, в ч. 3 ст. 1 Статуту мова йде про міжнародне співробітництво, спрямоване на сприяння і розвиток поваги до прав людини і основних свобод для всіх незалежно від раси, статі, мови і релігії.

Звісно, на національному рівні захисту інформаційних прав має сприяти діяльність органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, чия повсякденна діяльність має створювати відповідні умови для реалізації громадянами інформаційних прав [5]. Крім того, виконання інформаційних прав людини може бути повною мірою забезпечене судовими органами, як це і передбачено ст. 55 Конституції України. Для реалізації цих прав достатньо застосування виключно правових механізмів: правильне застосування судами конституційних норм та відповідного галузевого законодавства, прийняття судового рішення та його виконання [5]. Проте, незважаючи на те, що судовий захист визначено Конституцією як самодостатній механізм забезпечення прав і свобод людини, він є лише одним із елементів системи забезпечення цих прав.

На міжнародному рівні у сфері захисту інформаційних прав людини здійснюють діяльність Рада з прав людини (стежить за дотриманням Міжнародного пакту про громадянські і політичні права), Комісія з прав людини (особливо щодо систематичних порушень), Робоча група ООН з безпідставного затримання (щодо затримання журналістів), Комітет ЮНЕСКО з конвенцій і рекомендацій. Також відстеження дотримання державами-учасницями їхніх міжнародних зобов'язань з прав людини та реагування на порушення здійснюється в рамках спеціальних процедур Ради з прав людини. Ці механізми допускають діяльність робочих груп або експертів, які зосереджують свою увагу

або на одній державі, або на будь-якій право-захисній тематиці. Одним з таких механізмів є існування поста Спеціального Доповідача ООН з питань свободи слова та вираження переконань. Крім того, 20 грудня 1993р. Генеральною Асамблеєю ООН засновано посаду Верховного комісара ООН з прав людини, який має статус «посадової особи ООН» і несе «під керівництвом і егідою Генерального секретаря основну відповідальність за діяльність Організації Об'єднаних Націй в області прав людини». Фактично ж Верховний комісар з прав людини здійснює загальне керівництво діяльністю Центру з прав людини ООН – структурного підрозділу Секретаріату ООН. Головною метою Верховного комісара є сприяння максимально повному здійсненню усіх прав людини шляхом втілення в життя рішень, прийнятих керівними структурами ООН.

Згідно з Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 48/141, якою було запроваджено посаду Верховного комісара з прав людини, Комісар діє в рамках Статуту ООН і відповідних інструментів з прав людини. До його обов'язків відноситься сприяння і захист ефективного користування правами людини, усунення перешкод для цього, сприяння міжнародному співробітництву в цілях дотримання прав людини, стимулювання і координація дій в сфері прав людини в рамках системи ООН, надання підтримки у розробці нових стандартів в галузі прав людини, сприяння ратифікації договорів про права людини. Верховний комісар також повинен вживати заходів відносно серйозних порушень прав людини і вживати попереджувальні дії. Ця посадова особа несе головну відповідальність за діяльність ООН в сфері прав людини. З метою забезпечення поваги прав людини і попередження їх порушень Верховний комісар з прав людини вступає у переговори з державами [6].

Таким чином, діяльність органів універсального рівня, який являє собою ООН, її органи, а також організації, що діють під її егідою через різного роду міжнародні програми і проекти, є вкрай важливою і досить плідною щодо захисту інформаційних прав людини. Документи ООН та її органів і установ є програмними документами для всіх органів і посадових осіб, у тому числі щодо захисту інформаційних прав людини, вони обов'язкові до виконання, а діяльність ООН і її органів спрямована як на нагляд за дотриманням міжнародних стандартів у країнах-членах ООН, так і на розробку цих стандартів.

Паралельно з міжнародними універсальними механізмами в галузі захисту прав і свобод особистості існують і регіональні конвенції

з прав людини, а на їх основі функціонують відповідні регіональні механізми і процедури, де в конвенціях беруть участь держави з близькими історичними, релігійними і культурними традиціями, приблизно однаковим рівнем політичного і економічного розвитку, а тому захист прав людини може здійснюватися швидше, ніж це можливо на всесвітньому рівні.

Регіональні механізми захисту інформаційних прав людини – це система органів та організацій з їхніми нормативно-правовими актами та правилами процедури, що виконують функції забезпечення, охорони, захисту та відтворення інформаційних прав людини в різних регіонах світу [3].

Регіональне співробітництво держав у сфері захисту інформаційних прав людини може суттєво доповнити універсальну систему захисту прав людини і основних свобод, дати можливість заповнити її прогалини, врахувати особливості регіону, піти далі від загального рівня забезпечення інформаційних прав і свобод. Нині можна говорити про регіональне співробітництво в галузі прав людини арабських, африканських, американських країн та європейської спільноти [7].

Загальновизнано, що найбільш розвинутою і юридично ефективною системою захисту прав людини не лише на регіональному, а й на універсальному рівні, є система Ради Європи, в центрі якої знаходиться Конвенція про захист прав людини і основних свобод та її «контрольний орган» – Європейський Суд з прав людини. Не дивлячись на те, що останній неодноразово підкреслював, що Суд не є ані апеляційним судом, ані судом «четвертої» інстанції, реальна роль рішень цього органу дуже висока. До того ж, в історії Європейського суду практично не було випадків невиконання його рішень, що свідчить про його авторитет і ефективність.

Європейська система складається з трьох основних компонентів: 1) системи Організації з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ/ОБСЄ); 2) системи Європейського Союзу і 3) системи Ради Європи. Якщо перші дві структури розв'язують питання за допомогою політичних, економічних та дипломатичних засобів, то остання створює умови для переговорів та прийняття юридично обов'язкових для її членів документів.

Європейський суд з прав людини та Європейська Комісія з прав людини створили значну кількість прецедентів щодо застосування статті 10 Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950р.

Широку популярність Суд отримав у рішенні по справі Sunday Times, де підкреслив, що

захист свободи вираження політичних поглядів та преси повинен мати пріоритет: «На засобах масової інформації лежить обов'язок передавати інформацію та ідеї, що стосуються ... сфер діяльності, що становлять суспільний інтерес. Цій функції засобів масової інформації кореспондує право громадськості отримувати інформацію». У рішенні по справі *Lingens* Суд підкреслив основоположну роль преси у поширенні інформації та ідей політичного характеру, так само як і інших поглядів, що становлять суспільний інтерес. Суд зазначив, що вільна преса «надає громадськості кращий засіб виявлення та формування думок з приводу поглядів і позицій політичних лідерів. В цілому, свобода політичних дебатів - це сама суть демократичного суспільства, як його розглядає Конвенція» [8].

Важливими є також висновки Суду у справі «Гудвін проти Сполученого Королівства», де Європейський суд з прав людини визнав неправомірним втручання держави в право заявника на свободу слова шляхом видання судового наказу, який вимагав від заявника викрити джерело інформації, оскільки вважав, що таке втручання з боку державних органів не є «відповідним і достатнім» [9].

Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював роль преси в демократичному суспільстві. Хоча вона й не повинна переступати меж, а саме – поваги репутації та права інших осіб, але її обов'язок полягає в тому, щоб надавати інформацію будь-яким засобом, який не суперечить її обов'язкам і відповідальності. Також Європейський суд з прав людини однозначно засудив цензуру як таку, що перешкоджає передачі інформації особам, які бажають її отримати і оцінити на свій розсуд, а також як таку, що порушує право на самовираження, передбачене статтею 10 Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950р. [8, 9, 10].

Якщо говорити про Україну, то, як ми можемо бачити, в нашій державі продовжується інтенсивний процес адаптації внутрішнього законодавства до відповідних міжнародних стандартів, але постає питання про необхідність ефективного переведення визнаних Україною міжнародних стандартів прав і свобод людини з декларативної площини до стану реальної урегульованості суспільних відносин та правопорядку, заснованому на таких стандартах.

Висновки. Механізм захисту інформаційних прав людини є системою міжнародних та національних органів та організацій, які діють з метою реалізації стандартів інформаційних прав і свобод людини або їхнього відновлення в разі порушення.

Загальновизнано, що найбільш розвинутою і юридично ефективною системою захисту прав людини не лише на регіональному, а й на універсальному рівні, є система Ради Європи, в центрі якої знаходиться Конвенція про захист прав людини і основних свобод та Європейський Суд з прав людини. Європейський суд з прав людини, застосовуючи «європейські стандарти» в вирішенні справ, що торкаються ст. 10 Конвенції, більш схильний приймати позицію свободи, ніж її обмеження, адже «європейські стандарти» є набагато ліберальнішими за національні.

На національному, так і на міжнародному рівні розвивається кілька паралельних систем захисту інформаційних прав людини. З одного боку, це формальні механізми, утворені на основі національного права та міжнародних договорів, з іншого – це фундаментальні принципи, які не допускають винятків чи застережень.

У міжнародну практику активно впроваджуються інноваційні механізми захисту даних, розробляються нові міжнародні інструменти боротьби з кібератаками та захисту прав користувачів в Інтернеті. Однією з основних тенденцій є формування нових механізмів для регулювання використання штучного інтелекту. Також посилюється співпраця між державами для запровадження загальних стандартів кібербезпеки та міжнародної відповідальності за порушення інформаційних прав.

Законодавство України щодо інформаційних прав в цілому відповідає основним міжнародним стандартам, однак невиконання даного законодавства, незнання його як громадянами, так і посадовцями перешкоджає ефективній реалізації інформаційних прав громадян, зокрема права на доступ до інформації як найважливішого елемента участі громадянського суспільства в управлінні державними справами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кохановська О.В. Форми захисту інформаційних прав у доктрині і законодавстві України. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2006. № 3 (53). С. 70 – 77.
2. Міжнародне право: екзаменаційний довідник. О.В. Трояновський, Ю.В. Чайковський, Н.О. Якубовська. Одеса : Фенікс, 2010. С. 90.
3. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні: Навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2004. С. 211, 218, 240.
4. Репецький В.М. Співвідношення гуманітарного права і права прав людини як стандарт гуманізації сучасного міжнародного права. Зб. наук.ст. 2004. 290с. С. 191 – 197.

5. Кормич Б.А. Інформаційне право. Підручник. Харків: БУРУН і К, 2011. С. 74, 76.

6. URL: www.ohchr.org/ru/ohchr_homepage

7. Мицик В.В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту: підручник для ВУЗів. Київ. нац.ун.ім.Тараса Шевченка, Ін.міжн.відносин. К.: Видавничий дім «Промені», 2010. С. 314.

8. Рішення Європейського Суду з прав людини від 26.04.1979 у справі Sunday Times v. United Kingdom, Series A no.30, § 65. URL: rm.coe.int/168044e84d

9. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Гудвін проти Сполученого Королівства» URL: rm.coe.int/168044e84d

10. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Гардіан» та «Обсервер» проти Сполученого Королівства», 1991. URL: rm.coe.int/168044e84d